

Катеринославщину й Полтавщину, якомога реалістичніше показати трагічні, драматичні й комічні сторони життя-буття простих людей. І невід'ємними компонентами цих зображень стали пісні, прислів'я та приказки, замовляння, описи обрядів - традиційні і невичерпні для української літератури засоби, успішно використовувані не одним поколінням майстрів слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольвачівна М. Кажі жінці правду, та не всю. Вибр. твори.:
2. Наш час, 2007. - 376с.
3. Лімборський І. Сентименталізм // Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн.: Підручник / За ред. акад. М.Г. Жулинського. - К.: Либідь, 2005. - Кн. 1. - С204-229.
4. Новикова М. Прасвіт українських замовлянь // Українські замовляння. - К. : Дніпро, 1993. - 217с.
5. Олена Пчілка. Наша літературна мова // Рідний Край. - 1909.- № 3.- 16 с.
6. Проскурівна М. Сестра. Повість. - Відділ рукописів Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України. - Ф.55. Од зб. 89. - 60арк.
7. Проскурівна М. За Олексія. Повість. - Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. - Ф.55. - Од. зб.23. - 71арк.
8. 7. Проскурівна М. Маруся-Московка. П'єса. - Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. - Ф.55. - Од. зб. 35. - 51арк.
9. Проскурівна М. Уляся. Повість. К.: Відродження, 1913. - 124с.
10. 9. Проскурівна. Оporок. Оповідання. - Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. - Ф.55. - Од. зб.45. - 10с.
11. Проскурівна М. Галя. Повість. - Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. - Ф.55.- Од. зб. 11. 135арк.
12. Сулима Т. На менинах: Побутовий жарт в одній дії. - К., 1909.- 32с.
13. Сулима Т. Дячиха. Комедія на 4 дії. - К., 1910. - 46с.
14. Сулима Т. Народні оповідання. - К., 1911. - 92с.

Орися ГОЛУБЕЦЬ

© 2008

ТРАНСФОРМАЦІЯ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИХ ПІСЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ БЕРЕЖАНСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Упродовж ХХ століття активно відбувалися зміни в традиційній календарно - обрядовій пісенності українців. Методологічним питанням цієї проблеми приділена певна увага в статтях Романа Кирчіва "ХХ століття в українському фольклорі", «Фольклор у системі новочасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми)» [5; 6].

У пропонованій статті хочемо простежити зміни в календарно-обрядовій пісенності маловивченого з фольклористичного погляду терену Бережанщини. Єдиним описом етнографічного й фольклорного матеріалу даної місцевості з початку ХХст. є праця польського етнологіста і славіста Казимира Мошинського «Obrzędy, wiara i powieści ludu z okolic Brzeżan » (1914) [19]. Окремі календарно-обрядові пісні з цієї місцевості зафіксували З.Кузеля [7, 167, 178–180, 257-258, 350] та о.М.Мосора [7, 70-71, 113-114, 137-138, 188, 198-199, 238, 291]. Мелодії пісень записали Й. Роздольський [3] та Ф.Колесса [2].

У кінці ХХст. значну кількість пісень зафіксували фольклористи О.Смоляк[16], В.Подуфалий [10;12;15], К.Смаль [11], О.Голубець [4], Р.Крамар [14] та місцеві збирачі [1; 13; 18].

Найкраще та найповніше збереглася на Бережанщині у ХХ ст. гаївкова традиція. Вона перетворилася в приурочені до Великодніх свят забави, спочатку, як і колись, - лише дівочі, а далі - змішані, з участю хлопців, одружених жінок і чоловіків, дітей. Це нове семантичне й функціональне спрямування гаївкового звичаю відкрило його й до інших новаційних змін, передусім - у репертуарі.

Для новітньої народної поезії, на думку Ф. Колесси, є характерним вливання нового змісту у давні форми, розквіт коротких форм - "любовного, жартівливого й танкового характеру" [8, 32]. Це спостереження вченого підтверджується і матеріалом гаївкових новотворів з Бережанщини. В їх великій частині бачимо поєднання давніх віршових форм і хореографічних структур з новим змістом. Значна частина гаївкових новотворів - це короткі жартівливі пісні.

Відбувається проникнення елементів нового змісту в гаївки давнього походження. Цей процес посилювався з послабленням в гаївковій традиції ритуально-магічної і освячувально-дійової сутності та впливу її на різні сфери людської життєдіяльності. У подальшому, коли ритуальний сенс виконання гаївок нівелюється і зникає у буденній свідомості, простежується інтенсивне поповнення гаївкового репертуару новотворами. Відбулося й помітне зміщення інших змістових акцентів. Зменшилася кількісно й змістово питома вага, зокрема, гаївок аграрної тематики. Іншого характеру набули й гаївки з любовно-шлюбними мотивами. У них хоч і збереглася формальна схожість (у віршовому розмірі, мелодиці, способі виконання) і навіть непоодинокі поетико-стильові спільності з давніми зразками цієї тематики, все ж уже майже цілковито втрачено зв'язок з колишнім семантичним ядром.

Природній процес руйнування традиційної народної календарної обрядовості на західноукраїнських землях був посилений після "золотого вересня" 1939 р. і, особливо, після Другої світової війни, внаслідок наступу войовничого атеїзму, жорстокого переслідування народної релігійності і церкви, насильної колективізації та інших терористичних та репресивних заходів проти українського народу. землях. Однак тут ця традиція була надто вкоріненою. Ще тривалий час, незважаючи на репресії, право на неї у багатьох випадках активно заявляла сільська молодь. Великою мірою також тому, що змістова й естетична привабливість гаївок та колядок збагатилася в міжвоєнний і післявоєнний період сильним зарядом національно-патріотичного духу, що піднявся на хвилі української національно-визвольної боротьби того часу, стрілецької і повстанської героїки. У репертуар колядок та гаївок Бережанщини увійшли новотвори з мотивами цієї героїки, вони були одним з виразників народного руху опору проти імперії зла .

У записах гаївок з Бережанщини творів новітньої формації нараховується набагато більше, ніж зразків давньої верстви. Але нові гаївки мають значно меншу кількість варіантів. Примітною для більшості з них є і територіальна обмеженість їх поширення. У багатьох випадках зустрічаємося з текстами вузьколокального характеру, тобто такими, що зафіксовані лише в окремих населених пунктах.

У ХХ столітті, народна гаївкова традиція зазнала значної зміни, передусім у пісенному репертуарі. Помітно зменшилася частка давніх гаївок з елементами архаїчної магічно-ритуальної семантики. Натомість акцент на ігровій, розважальній функціональності гаївкової традиції дав поштовх до новотворення й модифікації гаївок гумористичного, жартівливого змісту. Пісні такого характеру складають найбільшу частину новітньої верстви гаївкового репертуару Бережанщини. Поширеним явищем є контамінація текстів - давніх із новоствореними чи гаївок і пісень інших жанрів. Такі поєднання бувають просто механічними або є виразом певної тенденції фольклоротворчого процесу. Характерною особливістю гаївкового репертуару цього регіону є інтенсивне поповнення його піснями інших жанрів, з темами і мотивами родинного й господарського побуту та зі сфери актуальної суспільно-політичної й національно-патріотичної проблематики. Функціонування як гаївок пісень різних жанрів виникло під впливом поступового зменшення частки архаїчних творів, розширення гаївкової тематики. Через це різножанрові пісні тематично близькі як давнім, так і новітнім гаївкам набули нового функціонального навантаження.

Гаївкові новотвори здебільшого зорієнтовані на наслідування характерних традиційних рис цього жанрового різновиду - розміру, рефренної структури тексту, пристосування його до хореографічного супроводу. Водночас, у них вливався новий зміст.

Руховий компонент у більшості гаївок не відіграє вже тієї важливої ролі. Найбільш поширена фігура виконання - коло, а значна частина творів виконується без будь-якого хореографічного супроводу.

Реліктовим явищем, яке збереглося у «фольклорній пам'яті», є обхідний обряд «Вільха» (відбувався під час Зелених свят) із с. Поручин, описаний Б. Лепким [9, 545]. Дві пісні «вільхи» зафіксував К. Смалъ [11, 29-30].

Поширеним є обхід полів на Зелені свята із священиком, що супроводжується співом релігійних пісень (с. Лапшин).

Купальські пісні не були зафіксовані від корінних жителів Бережанщини. Відомі вони (собіткові пісні) лише переселенцям з Лемківщини, що компактно проживають у с.Гутисько .

Ще на початку ХХ століття активно побутували жнивні та обжинкові пісні, які зі зміною господарського укладу збереглися лише у пам'яті носіїв [18, 60].

Активно побутують у регіоні серед дітей та дорослих різних вікових груп коляди (церковні), виконують у залежності від місцевості 7, 8 січня. Колядки національно-патріотичного змісту виконують у сімейному колі. На Бережанщині активно побутують архаїчні пісні про Маланку (виконують ввечері 13 січня) та шедрівки. Розгляд цих пісень заслуговує на окреме дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віятик О. Гиновичі. Історико-краєзнавчий нарис. - Тернопіль: Джура, 2002. - 152с.
2. Гаївки / Зібрав Володимир Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф
Й. Роздольський, списав Філ. Колесса // Матеріали до української етнології. Видає Етнографічна Комісія
Наук тов. ім. Шевченка. - Львів: Накладом НТШ, 1909. - Т. 12. - 267, 100 с.
3. Галицько-руські народні мелодії / Зібрав на фонограф Й. Роздольський. Списав і зред. С. Людкевич // Етнографічний збірник. - Львів: НТШ, 1906. - Т. 21. - Ч. 1. - 382 с.
4. Голубець О. (Фружинська О.) Фольклорні матеріали з Бережанського району. Записи 1992, 1996, 1998 років // Особистий архів.
5. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі // Народознавчі зошити. - Львів. - 1999. - №3. - С. 318-322.
6. Кирчів Р. Фольклор у системі сучасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми) // Записки НТШ. - Львів. - 2001. - Т.СХХІІ. - С. 271-306.
7. Колядки і шедрівки // Етнографічний збірник. - Львів. - 1914. - Т. 35-36.
8. Колесса Ф. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю // Ф.Колесса. Фольклористичні праці. - К., 1970. - С. 17-33.
9. Лепкий Б. Казка мого життя / Лепкий Б. Твори:У 2-х т. - К.: Дніпро, 1991. - Т.2. - С. 317-610.
10. "Ой ідуть стрільці з Бережан...": Пісенник / Упоряд. та муз. ред. В.Подуфалий. - Тернопіль, 1996. - 97 с.
11. Перлини золотого Поділля. Українські народні пісні: пісенник / Фольклорні записи та упоряд. К.Смаля. - Чернівці, 1997. - 162 с.
12. Пісні Тернопільщини / Упоряд. С.І. Стельмашук, П.К. Медведик. - К.: Музична Україна, 1989. - 496 с.
13. Пісні УПА / Упоряд., ред. і автор передм. З.Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. - Торонто - Львів: Спільне українсько-канадське підприємство "Літопис УПА", 1996-1997. - Т. 25. - 555 с.
14. Повстанські коляди. Пісні зібрані у Західному Поділлі / Упорядкування, вступна стаття, примітки Ростислава Крамара. - Тернопіль, 1995. - 48 с.
15. Повстанські пісні / Упорядник і музичний редактор Василь Подуфалий. - Тернопіль: Лілея, 1995. - Вип. 3. - 80 с.; 1996 - Вип. 4. - 88 с.
16. Смаляк О. Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури. Монографія. Частина друга (нотний додаток). - Тернопіль: Астон, 2001. - 392 с.
17. Смоляк О. Гаївковий обряд із малої батьківщини Богдана Лепкого: трансформація традицій (на матеріалі с. Поручин Бережанського району Тернопільської області) / Богдан Лепкий в духовній історії України. Матеріали наукової конференції. Бережани, 27 серпня 2005 р. - Тернопіль: Джура, 2006.
18. Цинайко О. Неначе писанка село. Історичний нарис. - Лісники, 1998.- 174с.
19. Moszyński K. Obrzędy, wiara i powieści ludu z okolic Brzeżan zebrał Kazimierz Moszyński // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne w Krakowie: Nakładem Akademii umiejętności w Krakowie, 1914. - Т. 13. - S. 152-198.

БУТТЯ ЛЮДИНИ ЯК АНТРОПОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ІНТЕРТЕКСТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ РОМАНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Домінантою основою модернізму й художньої культури ХХ століття в цілому був інтелектуалізм. Українська інтелектуальна проза бере свій початок з творчості Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки. Проте повною мірою це явище яскраво проявилось в українській літературі кінця ХХ століття. Перший спалах інтелектуальної прози припадає на 20-ті роки ХХ століття і пов'язаний з іменами Володимира Винниченка, Віктора Петрова-Домонтовича, Валер'яна Підмогильного. У творах цих митців не відбилися всі ті риси, що характерні європейському інтелектуальному роману, бо, на думку С.Павличко, «українські автори вимушені